

«ὄντολογική διαφορά», ἀλλὰ μὲ ἐκπληξή εἶδαμε τοὺς Γεννάδιο καὶ Βησσαρίωνα νὰ πολιτογραφοῦνται Ἰταλοὶ φιλόσοφοι (σελ. 541).

Τὸν ἐνθουσιασμό μας γιὰ τὸ πραγματικὰ ἀξιόλογο ἐπίτευγμα τοῦ Γερμανοῦ Φιλοσόφου νὰ ἀνιχνεύσῃ καὶ νὰ προσδιορίσῃ μὲ τόση διαύγεια καὶ γνώση τίς ἀξίες μιᾶς τόσο ἐκτεταμένης χρονικῆς περιόδου, δὲν καταφέρνει, εὐτυχῶς, νὰ μειώσῃ ἢ ἀρκετὰ μέτρια τεχνικὰ ἔκδοση, μὲ τυπογραφικὰ λάθη καὶ κάποια ἀταξία στὶς ὑποσημειώσεις. Ἡ θεώρηση τῆς νεώτερης ἐποχῆς, ποὺ ἔχει ὑποσχεθῇ ὁ von Rintelen, θὰ συμπληρώσῃ τὸ πνευματικὸ αὐτὸ κατόρθωμα.

Ἀθῆναι

Μυρτὼ Δραγώνα-Μονάχου

M. J. de Carvalho Jr., *Dieu et Liberté. La Liberté, cette invention divine* (Traduction de P. Chevalier), Paris, P. Téqui Editeur 1967, 286 σελ.

Ὁ συγγραφέας διερευνᾷ τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας σὲ συνάρτηση μὲ τίς ἔννοιες: χρόνος, χῶρος, μέλλον, κίνηση, αἰτιότητα, κόσμος, ἄνθρωπος, συνείδηση, δημιουργία, μηδέν, κακό, ἁμαρτία, θάνατος, ζωή, πράξη, τάξη, ἀλήθεια, δυναμισμός τοῦ ὄντος, ἱστορία, διαλεκτική, βούληση, Θεός.

Ἡ σύνδεση τῶν ἐννοιῶν: Θεός-ἐλευθερία (κεντρικὴ θέση τοῦ βιβλίου) βασίζεται στὴν ἰδέα τῆς δυναμικῆς σύλληψης τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος, ὅπως δείχνει τὸ δίπτυχο: ὁ Θεὸς συνέλαβε τὴν ἐλευθερία, καθὼς δημιουργοῦσε τὸν κόσμον· ὁ Θεὸς συνέλαβε τὸν ἄνθρωπον δημιουργώντας τὴν ἐλευθερία. Στὴν ἐνσάρκωση ἐμπεριέχεται ἡ ὑπευθυνότητα· κάθε ἄνθρωπος ἔχει στὸν κόσμον μιὰν ἀποστολή· ὁ βαθμὸς τῆς εὐθύνης του εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸ βαθμὸ τῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἄνθρωπος, λέει ὁ de Carvalho, εἶναι ἓνας δρόμος· πρὶν γίνῃ ἀνθρώπινον ὄν ἀνθρωπίζεται μὲ τὴν ὑπαρξή του μέσα στὸν κόσμον. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνας δρόμος στὸ ὄν καὶ στὴν ἐλευθερία, ποὺ εἶναι ἡ ἴδια εἶναι (σ. 226 καὶ σ. 246). Ὅταν ἀναζητῇ ὁ ἄνθρωπος τὸ εἶναι του, τοῦ δίνεται ἡ ἐλευθερία. Ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι οὔτε λέξις οὔτε πράξις, εἶναι πράξις ἀπελευθέρωσης, ὀρίζοντας τοῦ πνεύματος (σ. 268). Ἀλλ' ἡ ἀπελευθέρωση δὲν εἶναι δυνατὴ δίχως Θεό. Τὰ μεγέθη ὕλη-κόσμος, ἄνθρωπος, ἐλευθερία συνιστοῦν κατὰ τὸν συγγραφέα ἓνα ὅλον ποὺ τὰ μέρη του ἀπελευθερώνονται στὸ Θεό. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ὕψιστη προϋπόθεση τῆς ἐλευθερίας: Ὁ Χριστός, ἡ ὕψιστη ἔκφραση τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ σκοπιὰ ἀνθρώπινη (σ. 264).

Τὸ ἀνθρώπινον πεθαίνει ἀπὸ τὸ θάνατον τοῦ Θεοῦ: μία ἀκόμη ἀπὸ τίς θεμελιακὰς θέσεις τῆς φιλοσοφίας τοῦ σωκρατικοῦ - χριστιανοῦ Γκ. Μαρσέλ ἀπαντᾷ καὶ στὸ βιβλίο τοῦ de Carvalho· κι ἐδῶ ἡ θέση αὐτὴ εἶναι κατάληξις μιᾶς σειρᾶς συγκεκριμένης προβληματικῆς, ὅπως στὸν Marcel (*Les Hommes contre l'humain*), κριτικῆς ἀντιμετώπισης τῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς—τεχνικὴ πρόοδος, πόλεμος, ἐξέγερση τῶν νέων—καθὼς καὶ τῆς ἀθεϊστικῆς ἀπαισιόδοξης ἢ καὶ τῆς ἀφηρημένης φιλοσοφικῆς σκέψης.

Ὁ συγγραφέας περνᾷ ἀπὸ τὴν ἀμφισβήτηση στὴν ἐπίκληση, ἀπὸ τὸ

συγκεκριμένο πρόβλημα, στην δεοντολογική προοπτική. Στην άρνηση ανήκουν οί άκραϊες θεωρήσεις του πραγματικού, ό ύλισμός, ό άθεισμός, αλλά και ό άκρατος ιδεαλισμός. Ή ύπερβολική άξιοδότηση του πνεύματος ή ή άπόλυτη πνευμάτωση του κόσμου είναι όλιγοπιστίες που ξεσχίζουν την άρμονία της πραγματικότητας. Ή πραγματικότητα βρίσκεται στην ήρα- κλειτική άρμονία των αντιθέτων (ιδέες, ύλη, άνθρωπος, ένα), στην σύνθεση ούσίας και ύπαρξης. Στην επίκληση —όπως και στον Μαρσέλ— ανήκουν για τον συγγραφέα ή ιδέα της δημιουργικής αυθυπέρβασης, της αναγνώρι- σης της άξίας της πίστης, της ελπίδας, της εύσπλαχνίας, της προσευχής.

Τό βιβλίο δέν είναι άκριβώς ένα αυστηρό έπιστημονικό φιλοσοφικό έργο: ποιητικές έκφράσεις, κλήσεις, προσφυγή στην πειθώ —όπως στο δικό μας Πλωτίνιο— είναι μέσα που παρακολουθούν τις κριτικές αναλύσεις και συσχετίσεις των έννοιών, άπόδειξη της έλευθερίας του πνεύματος, που δέν έγκλωβίζεται στον έννοιολογικό τρόπο έκφρασης, αλλά σώζει και τό βιωμα- τικό πλήρωμα της συνείδησης. Συγγραφείς και οί θεωρίες τους, άπό τους Προσωκρατικούς μέχρι τον Μπερντιάεφ και τον Μαρσέλ, δέν παρουσιάζονται πάντα μέσα άπό παραθέματα: οί θεωρίες γίνονται θεωρήσεις, φιλτράρονται με τό διπλό δυναμισμό του κριτικού έννοιολογικού πνεύματος και της αίσθαν- τικής θρησκευτικής συνείδησης. Τό βιβλίο είναι έτσι ένα μείγμα άφομοίωσης θεωριών και βιωματικών προαισθήσεων. Ή θρησκευτικότητα, που συνέχει όλους τους άρμους του βιβλίου, του δίνει κάποτε τό χαρακτήρα του άπο- λογητικού. Ή άγωνιστική άισιοδοξία του συγγραφέα θυμίζει Ούναμοϋνο (Ή ΄Αγωνία του Χριστιανισμού). Ξέρω, γράφει ό de Carvalho, πώς ό άγώ- νας είναι και κατάπτωση, πώς ή ζωή είναι άγώνας: γνωρίζω την όμορφιά μιās ζωής καμωμένης άπό άγωνιστικά στάδια και μόχθους, μεθυστικές νίκες και συντριπτικές ήττες που συμβάλλουν στην οίκοδόμηση του μέλλοντος και της ανθρωπότητας. Τό μέλλον είναι περισσότερο άποτυχίες παρά νίκες και χαρές. Οί άποτυχίες μās αλλάζουν πορεία, μās παρσύρουν σ' ένα άβέβαιο, αλλά για τοϋτο έλκυστικό. . . μέλλον σαν μιὰ φωνή βοῶσα έν τῇ έρήμῳ. . . , την έρημο του μέλλοντος. Τούτη όμως ή φωνή είναι κάπως άλλοιώτικη, γιατί είναι εύλογημένη άπό τον άνθρωπο που την ψάχνει, την ψάχνει και την αγα- πᾶ. Έτσι προχωρούμε στο μέλλον και τό μέλλον έρχεται νᾶ μās προϋπαντήση. Έτσι οίκοδομούμε τό μέλλον και εκείνο μās οίκοδομεί (σ. 24). Ή συνεί- δηση της άποτυχίας —στή θετική της θεώρηση— αναλαμβάνει στή σκέψη του συγγραφέα τον έποικοδομητικό ρόλο της συνείδησης του ναυάγιου του ΄Ορτέγκα ύ Γκάσσετ και των όριακῶν καταστάσεων του Γιάσπερς.

΄Ο ΄Ορτέγκα ύ Γκάσσετ έγραψε κάποτε: Τό μόνο εύκολο που μπορεί νᾶ γίνει για ένα θέμα είναι νᾶ γραφτῇ ένα βιβλίο γι' αυτό. Τό δύσκολο είναι νᾶ αντλήσης ζωή άπό αυτό. Τό βιβλίο για την έλευθερία και τό Θεό, που πρωτοδημοσιευμένο ίσπανικά ό βραζιλιανός συγγρ. μās τό στέλνει τώρα άπό την μακρινή Λατινική ΄Αμερική σέ γαλλική μετάφραση, κλείνει με τῇ φράση: Τό βιβλίο αυτό είναι πρόσκληση στον καλοπροαίρετο άνθρωπο νᾶ άγωνισθῇ δίχως όρια και άσταμάτητα, άναζητώντας την έλευθερία τόσο στην ούσία όσο και στην ύπαρξή της... Πρόσκληση νᾶ άφυπνίση την έλευθερία και νᾶ την ζήση συγκεκριμένα... για νᾶ είναι (σ. 278).

΄Αθῆναι

΄Αννα Κελεσίδου-Γαλανού

